

LUDI RIMSKI CAR TIBERIJE GA JE SKRIVAO U SPAVAĆOJ SOBI. DANAS JE HRVATSKA KULTURNA ZVIJEZDA...

Povodom izložbe 'Dodir vremena: desetljeće Muzeja Apoksiomena' na Malom Lošinj donosimo dosad nepoznate detalje o dramatičnom pronalasku brončanog antičkog ljepotana, akciji vađenja s dna mora i restauraciji koja je hrvatski kip pretvorila u svjetsku senzaciju

Piše: **DARKO VLAHOVIĆ**

Rimski car Tiberije, nasljednik utemeljitelja carstva Oktavijana Augusta, bio je toliko očaran jednim kipom da ga je odlučio ukloniti iz javnih Agrippinih termi i premjestiti u vlastitu spavaću sobu. Taj čin izazvao je golemo nezadovoljstvo rimskog puka. Kako piše Plinije Stariji, građani su na ulicama i u kazalištima jednoglasno skandirali: "Vratite nam našeg Apoksiomena!", što je cara na kraju natjeralo na popuštanje. Kip je vraćen na svoje staro mjesto, a magnetska privlačnost skulpture atleta koji sa sebe struže znoj i prašinu - naziv Apoxyomenos na grčkom doslovno znači 'onaj koji se struže' - vidljiva je i danas.

Nastavak na sljedećoj stranici →

**Restaurator Antonio
Šerbetić postavlja glavu**

LEIBO GAMLIN

Projekt je uključio čak više od stotinu stručnjaka i znanstvenika različitih profesija iz

Apoksiomen je jedan od tipičnih motiva grčke skulpture: sportaš uhvaćen u svakodnevnom, gotovo intimnom činu čišćenja tijela pomoću malog srpolikog alata koji su Grci zvali ksistra, a Rimljani strigil. Dok su raniji majstori poput Polikleta težili strogoj idealizaciji, slavni Lizip iz Sikiona, dvorski kipar Aleksandra Velikog, uveo je novi kanon proporcija. Njegov Apoksiomen imao je vitkije udove i manju glavu, stvarajući figuru koja nije bila samo prikaz čovjeka onakvim kakav on jest, već onakvim kakvim se on čini u pokretu. Danas je najpoznatiji svjetski Apoksiomen - hrvatski. Otkriven sasvim slučajno 1996. godine u podmorju kod otočića Vele Orjule nedaleko od Lošinja, Hrvatski Apoksiomen je najpotpuniji i najočuvaniji brončani primjerak ovog tipa na svijetu. Prije točno deset godina dobio je svoj stalni dom - Muzej Apoksiomena - u palači Kvarner u središtu Malog Lošinja, što je sjajan povod da se prisjetimo tog spektakularnog nalaza, njegove dugotrajne restauracije i važnosti koju skulptura ima za hrvatsku i svjetsku kulturnu povijest. "Sam nalaz svjedoči o živoj trgovini i pomorskim vezama antičke Grčke i Rima, i stavlja naše krajeve dodatno u taj kontekst. To je standardno", kaže nam Iskra Karniš Vidović, voditeljica Odsjeka za školovanje, stručno usavršavanje i međunarodnu suradnju Hrvatskog restauratorskog zavoda (HRZ), osoba koja je najbolje upućena u projekt koji je trajao gotovo dva desetljeća. "Ono što Apoksiomena čini posebno važnim i doista iznimnim umjetničkim djelom je činjenica da se radi o brončanome kipu, te da su sačuvana još samo dva takva kipa. Jedan je sto godina prije našeg pronalaska u Efezu i sada je izložen u Muzeju Efeza u Beču. On je sastavljen od 234 ulomka pronađenih u arheološkim istraživanjima krajem 19. st. koje su izvodili austrijski arheolozi. Drugi je samo sačuvana brončana glava koja je dugo vremena bila u zbirci Nani u Veneciji i prodana je Kimbell Art Museumu u Fort Worthu u SAD-u. Dakle, tri bronce, ali postoje i replike u drugim materijalima i drugih dimenzija što Apoksiomena čini doista vrijednim primjerom umjetnine koja je bila očito vrlo poznata i popularna i njezine su se kopije radile i prodavale kroz dulje vrijeme. Apoksiomen je iznimno važan i zanimljiv na svjetskoj razini. Dragocjeno je da je osim sastava materijala od kojih je izrađen istražena i tehnika njegove izrade", kaže Karniš Vidović. Od samog pronalaska kipa na morskom dnu do otvaranja muzeja prošlo je dvadeset godina, a u međuvremenu je skulptura temeljito obnovljena. Apoksiomen je izvađen iz mora 1999. a nakon toga razmatrano je u kojoj će se ustanovi u Hrvatskoj restaurirati. "Tako složen projekt predstavljao je velik zadatak i odlučeno je da će ga preuzeti Hrvatski restauratorski zavod", govori

SNIMKA O FRMA ARHIVA HRZ - A 1999.

Karniš Vidović. Budući da su antičke bronce gotovo uvijek iz arheološkog konteksta i da je njihovo restauriranje vrlo zahtjevno, tada je odlučeno da će se uspostaviti suradnja s ustanovama i stručnjacima iz inozemstva. "Tako je talijanski restaurator Giuliano Tordi, koji je upravo bio umirovljen nakon dugogodišnjeg rada u firentinskom zavodu Opificio delle Pietre Dure, prihvatio poziv i poveo tim u HRZ-u. S njime su radili naši restauratori za metal Antonio Šerbetić, Ivan Fočić i Željko Tarandek sa suradnicima, a cijeli tim bio je puno veći jer je obuhvaćao i kolege koji su izvodili istraživanja, izrađivali različite oblike dokumentacije i sve druge poslove koji su bili nužni." Glavni koordinator projekta i poveznica HRZ-a te Ministarstva kulture RH bio je Miljenko Domijan, tadašnji glavni konzervator Ministarstva

Apoksiomen na dnu mora (gore lijevo i desno)

i predsjednik povjerenstva sastavljenog od uglednih hrvatskih stručnjaka i znanstvenika. Projekt je uključio više od stotinu stručnjaka i znanstvenika različitih profesija iz Hrvatske i inozemstva, od arheologa, tehničkih ronioaca, liječnika, specijalne policije, restauratora, povjesničara umjetnosti, geologa, kemičara, elektrotehničara i strojara, biologa, fotografa i snimatelja, do majstora ljevača i još mnoge druge. Karniš Vidović je u projekt uključena od trenutka kada je Apoksiomen s Lošinja stigao u Zagreb, isprva kao suradnica na komunika-

Uspravljanje Apoksiomena u Muzeju Louvre u Parizu (dolje lijevo i desno)

SNIMKA I KARNIŠ VIDOVIĆ, ARHIVA HRZ - A 2012.

hrvatske i inozemstva, od arheologa, tehničkih ronioca, liječnika, specijalne policije...

Već je i među stijenama kip bio djelomično zatrpan pijeskom i ležao na leđima, što je uzrokovalo oštećenja. Na izloženom prednjem dijelu naselili su se morski organizmi čije su vapnenačke ljuštore stvorile zaštitni alkalni sloj. Njegovo uklanjanje nije bilo lako niti brzo, ali je ispod njega patina brončane stijenke bila bolje sačuvana

ciji između talijanskih i hrvatskih restoratora te vođenju dokumentacije, a potom i na međunarodnoj suradnji i prezentaciji projekta. Sudjelovala je na međunarodnim kongresima o antičkoj bronci te bila autorica ključnih izložbi o Apoksiomenu,

uključujući onu u Arheološkom muzeju u Zagrebu 2006., nakon koje je kip predstavljen i u Firenci. Sudjelovala je i u organizaciji njegovih gostovanja u Louvreu, Britanskom muzeju i muzeju Getty u Los Angelesu. U završnoj fazi projekta osmislila je muzejsku

konceptiju stalnog postava Apoksiomena u Malom Lošnju. Poznato je da je skulpturu gotovo slučajno pronašao belgijski turist Rene Wouters. Pitamo Iskru Karniš Vidović gdje se Apoksiomen nalazio na dnu mora i kako ga je more sačuvalo, odnosno, što ga je sačuvalo od propadanja na dnu mora?

"Kip je ležao zaglavljn između dviju stijena na dubini od 45 metara", odgovara. "Te dvije stijene koje su ga zadržale kod glave i stopala od pada niz padinu u veću dubinu morale su biti djelomično odbijene pri samome vađenju kipa. Možemo biti sretni da su ga tako zadržale jer bi padom u veću dubinu ostao potpuno zatrpan pijeskom." Već je i među stijenama kip bio djelomično zatrpan pijeskom i ležao na leđima, što je uzrokovalo oštećenja. Na izloženom prednjem dijelu naselili su se morski organizmi čije su vapnenačke ljuštore stvorile zaštitni alkalni sloj. "Njegovo uklanjanje nije bilo lako niti brzo, ali je ispod njega izvorna patina brončane stijenke bila puno bolje sačuvana, nego na leđima koja su bila uronjena u pijesak." Sama akcija vađenja bila pomno pripremana, gotovo u tajnosti, i Apoksiomen je izvađen s dna mora po kišnome vremenu 27. travnja 1999. "Prigotom smo imali veliku sreću", kaže Karniš Vidović. "Naime, Apoksiomen je visok 192 cm - da se može potpuno uspraviti bio bi i dvometraš - što znači da je natprirodne veličine. Antički Grci nisu takve velike kipove lijevali u jednome komadu, već su spajali posebno odlivene dijelove. To je posebno važno za glavu. Naime, kod samog vađenja, kada je kip oslobođen od pritiska stijena, popustio je spoj glave i tijela. Nije to ništa čudno. Nakon dvije tisuće godina, pogotovo još u morskoj slanoj vodi, meki lem izveden olovom je bio toliko mineraliziran da više nije čvrsto spajao glavu i tijelo, ali je zbog stijena glava bila i dalje u izvornome položaju." Nakon toga uslijedio je transport do Zagreba, a već pri samom vađenju kipa iz mora bilo je jasno da ga se treba prevoziti u horizontalnom položaju kao - pacijenta. "Prvo odredište bio je Obučni centar specijalne policije u Kovčanju na Lošnju. Tamo je bilo dovoljno prostora i bilo je sigurno i trebalo je na miru pregledati kip i odlučiti kako nastaviti projekt", kaže Karniš Vidović. Prva faza projekta odrađena je na Lošnju i uključila je odsoljavanje, pregled unutrašnjosti kipa, analize uzoraka i gamagrafsko snimanje, koje je otkrilo kvalitetu brončane stijenke ispod vapnenačkih naslaga. U Zagrebu je istodobno opremljena restauratorska radionica za metal i izrađena posebna konstrukcija za prihvat kipa. "Kada smo kasnije putovali s Apoksiomenu", govori, "kolege restauratori dobivali su brojne pohvale ne samo za odlično obavljeno restauriranje nego i za izradu te konstrukcije."

Nastavak na sljedećoj stranici →

5. lipnja 2026. | EXPRESS | 51

Tri desetljeća nakon pronalaska, Hrvatski Apoksiomen danas je jedan od najprepoznatljivijih spomenika

Kako kip nije mogao biti prevožen položen samo na pijesak ili spužvu, restauratori su izradili posebnu čeličnu konstrukciju nalik kolijevci. Omogućavala je siguran smještaj, okretanje i podizanje kipa te rad na svim njegovim dijelovima. "Budući da je u to vrijeme kip još bio pokriven kalcifikatom, restauratori su pomoću velikog broja vijaka koji vire iz konstrukcije i koji završavaju teflonskim navlakama, preuzeli težinu kipa i kako su uklanjali kalcifikat, tako su mogli više izvlačiti vijke i podešavati ih formi brončane stijenke. Tijelo kipa je, dakle, putovalo u toj konstrukciji, glava zasebno, a sačuvani su i dijelovi brončane oplata postolja, što je također rijetkost. Još je važno reći da je kip inače odlično sačuvan, u cijelosti. Jedino što nedostaje su mali prst lijeve ruke i očni umetci."

Kod restauriranja uvijek se poštuje načelo minimalnog zahvata i maksimalne dokumentacije. Kakve su sve tehnike restauracije korištene i koji je bio najveći izazov prilikom obnove? "Odsoljavanje započeto na Lošinju nastavljeno je u Zagrebu kako bi se uklonili morski kloridi. Većina restauratorskih zahvata je bila mehaničko uklanjanje

Jedan je sto godina prije našeg pronadjen u Efezu i sada je izložen u Muzeju Efeza u Beču. On je sastavljen od 234 ulomka pronadenih u arheološkim istraživanjima krajem 19. stoljeća

kalcifikata što se izvodi ručno skalpelima i ultrazvučnim sondama, a to je bio posebno zahtjevan proces zbog vrlo tanke i oštećene brončane stijenke kipa." Naime, dijelovi kipa bili su izvrsno sačuvani, dok je na drugima bronca zbog mineralizacije bila vrlo osjetljiva. "Na sreću, aktivna korozija pojavila se tek mjestimice i stabilizirana je inhibitorima. Budući da se radilo o velikom kipu, nerijetko su istovremeno radila po dvojica restauratora na kipu i jedan na glavi. Najveći je izazov bio upravo očuvati tu izvornu patinu", govori Karniš Vidović, dodajući da je najveće iznenađenje bilo je - miše gnijezdo i ostaci hrane koju je miš unio u kip. "Već je iz antičke literature bilo poznato da su u unutrašnjosti grčkih kipova, od kojih su neki bili izrađeni od skupocene bjelokosti i zlata, živjeli miševi. Naši su restauratori odmah po vađenju kipa pronašli koštice masline, trešnje ili

ATLETIČAR

1 Apoksiomen (grč. ἀποξυόμενος, apoksiómenos: 'onaj koji se struže') jedna je od konvencionalnih poza u kojoj su antički Grci prikazivali atlete.

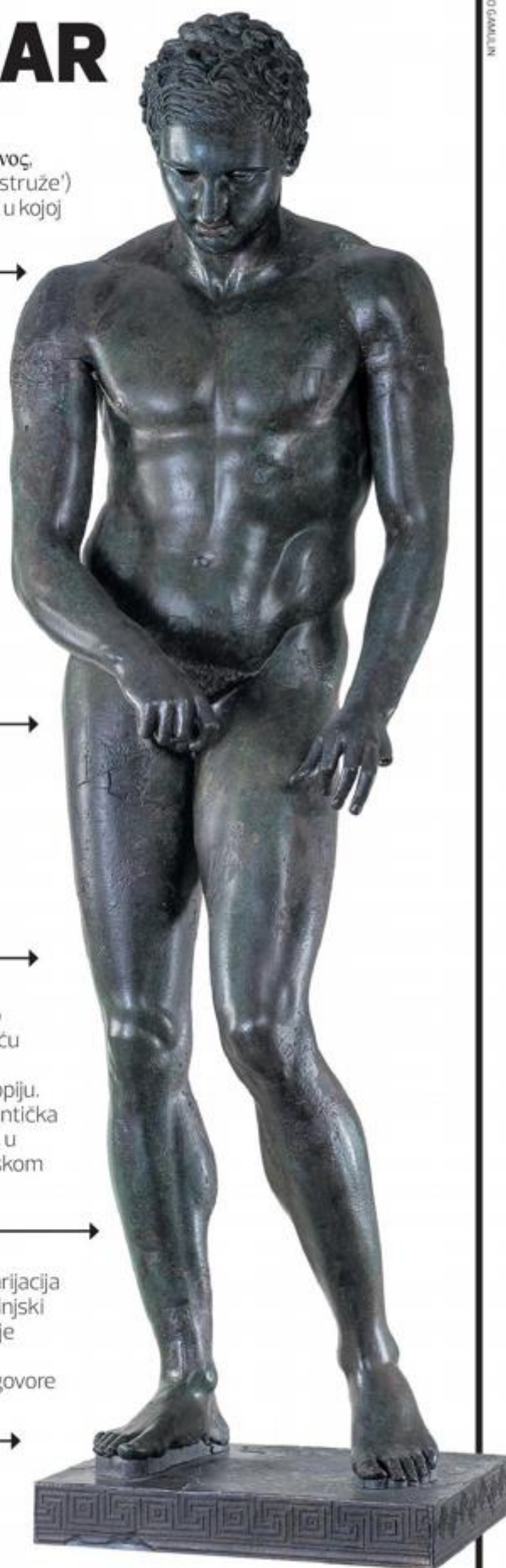
2 Nakon treninga, sportaši su prašinu i znoj s (naučenog) tijela skidali malim srpolikim instrumentom koji su Grci zvali ksistra (ξύστρα), a Rimljani strigil (strigilis); kipovi Apoksiomena hvataju mladiće u takvim trenucima

3 Najpoznatijeg antičkog Apoksiomena oblikovao je u bronci Lizip iz Sikiona, dvorski kipar Aleksandra Velikog, oko 330. pr. Kr

4 Original je izgubljen, no zabilježen je u Naturalis Historia Plinija Starijeg koji navodi kako je 20. pr. Kr. Marko Vipsanije Agripa postavio Lizipovo remek-djelo u Agripinim kupkama u Rimu

5 Kasnije ga je car Tiberije dao premjestiti u njegovu spavaću sobu, a kad je narod zatražio da skulpturu vrati dao je napraviti kopiju. Danas je najpoznatija sačuvana antička mramorna kopija otkrivena 1849. u Trastevere, a izložena u vatikanskom Museo Pio-Clementino

6 Od osam dosad poznatih varijacija prototipa Apoksiomena, lošinjski je kip (desno) najcjelovitiji i najbolje sačuvan. Iako je autor nepoznat, klasična ljepota i vrsnoća izrade govore o vrhunskome majstoru

atljivijih hrvatskih muzejskih i konzervatorskih projekata u međunarodnim okvirima

višnje, lovorove listiće, grančice i komadiće karboniziranog drva, a kasnije su tijekom restauriranja u lijevoj ruci pronašli cijelo gnijezdo. To je vrlo zanimljiv nalaz ne samo zato jer je datiran u 1. st. pr. n. e. do početka 2. st., što znači da je kip stariji od toga, nego i zato jer su istražene sve botaničke vrste, a na košticama su pronađeni tragovi zuba sitnog glodavca. Taj mišić nam je bio vrlo dobar lik i za crtani film koji je snimljen i prikazuje se u stalnome postavu u Muzeju Apoksiomena", kaže Karniš Vidović. Hrvatski Apoksiomen je dakle jedan od samo tri brončana kipa tog tipa u svijetu, a zanimljivo je da niti na jednom od njih nisu sačuvane oči, kao ni mali prst lijeve ruke. Karniš Vidović kaže da je veća konsolidacija napravljena na desnoj nozi kipa gdje je izgubljen dobar dio brončane stijenke. "Tijekom lijevanja te noge očito je došlo do pomaka kalupa i stijenka je bila pretanka i bronca nije odlivena na najbolji način. Tu su vidljivi već i antički popravci, a tijekom svih tih godina ta tanka stijenka je nestala i zato su restauratori odlučili zatvoriti lakunu oponašajući konfiguraciju mišića natkoljenice i potkoljenice. To je vidljivo izbliza i posjetiteljima je jasno da se radi o suvremenoj intervenciji, a time je ipak postignuto da pažnju posjetitelja ne zaokuplja nedostatak nego savršenstvo. Bitno je da su primijenjeni materijali koji su kompatibilni s izvornima i da se po potrebi tu zakrpu može lako ukloniti bez posljedica za kip. Sva druga manja oštećenja, primjerice brojna udubljena na leđima kipa, restauratori nisu zatvarali i zaglađivali, već je na tom dijelu kipa koji nije bio zaštićen morskom inkrustacijom jasno vidljivo upravo to djelovanje pijeska i galvanskih struja dok je bio u moru."

Konzervatorsko-restauratorski radovi trajali su od 1999. do 2006. godine. Zanima nas je li tijekom tog dugotrajnog procesa bilo delikatnih trenutaka u kojima je skulptura mogla biti nepovratno oštećena? "Ne, nije bilo nikakvih dramatičnih trenutaka", odgovara Karniš Vidović. "Restauriranje je teklo normalnim tempom, bez nerealnih vremenskih rokova i ograničenja. Radilo se o velikom i dugogodišnjem projektu i tijekom projekta smo uveli nova istraživanja i mogućnosti dokumentiranja." Primjerice, Apoksiomen je bio među prvim umjetninama u Hrvatskoj za koje je izrađen 3D sken, a nastao je i detaljan atlas arheoloških crteža te snimke unutrašnjosti kipa koje svjedoče o antičkoj tehnici lijevanja 'izgubljenim voskom'. Izrađena je i vjerna brončana replika, dok su kasnija istraživanja uključivala analize slitine i rendgenska snimanja u Parizu. Posebna pažnja posvećena je prvom podizanju kipa 2003., koje je prošlo bez problema. "Već sam prije spomenula heksagonalnu konstrukciju za prihvat kipa,

a restauratori Šerbetić i Fočić izradili su i unutrašnju potpurnu strukturu koja je smještena unutar kipa i preuzima njegovu težinu prenoseći je kroz desnu nogu u postolje. Sam kip više ne bi mogao stajati. Naime, njegova je stojeća desna noga bila jače oštećena i tu je nedostajao dio brončane stijenke na stražnjem i bočnom dijelu. Nakon toga kip je više puta bio montiran i demontiran, naime za svaku izložbu i smještan u stalnome postavu na Lošinju i tu smo uvijek bili oprezni što se tiče transporta koji je uvijek bio i pod policijskom pratnjom." Od trenutka kad je objavljena vijest o njegovom pronalasku, Hrvatski Apoksiomen je počeo privlačiti golemu pozornost svjetske stručne javnosti. "Čim je kip izvađen iz mora, stigli su stručnjaci iz Britanskog muzeja i firentinskog zavoda Opificio delle Pietre Dure. Više je analiza rađeno upravo posredstvom tog instituta iz Firence i u suradnji s brojnim hrvatskim i inozemnim stručnjacima i ustanovama. Austrijski kolege iz Kunsthistorisches Museum Wien, odmah su nas posjetili i znali da se radi o Apoksiomenu kakvog oni već imaju, što je rijetkost." Kada se radi o ovako zanimljivoj i atraktivnoj umjetnini, kaže Karniš Vidović, nije problem postići uspješnu suradnju. "Ministarstvo kulture i HRZ u više su navrata dobivali zahtjeve za izlaganje kipa u okviru raznih izložbi i najatraktivniji i najkvalitetniji zahtjevi i projekti su prihva-

ćeni, tako da je Apoksiomen promoviran i na znanstvenoj i na stručnoj razini i u krugu svojih suvremenika, posebno tu mislim na izložbu o antičkome poimanju ljepote ljudskoga tijela u Britanskom muzeju i izložbu o helenističkoj brončanoj skulpturi održanoj u Los Angelesu 2015. godine." Projekt je 2007. nagrađen Europskom nagradom za kulturnu baštinu Europa Nostra, i to ne samo zbog vrhunski izvedenih konzervatorsko-restauratorskih radova, nego i uspješne međunarodne suradnje. Iste godine dobio je i hrvatsku državnu nagradu Vicko Andrić, a važno priznanje osvojio je i Muzej Apoksiomena, za koji je Karniš Vidović izradila muzejsku koncepciju i sadržaj, dok su likovni postav oblikovali arhitekti Idis Turato i Saša Randić - godine 2019. dobio je posebno priznanje European Museum of the Year Award.

Tri desetljeća nakon pronalaska na dnu mora, Hrvatski Apoksiomen danas je jedan od najprepoznatljivijih hrvatskih muzejskih i konzervatorskih projekata u međunarodnim okvirima. Restauracija i istraživanja provedeni u Hrvatskoj postali su primjer složenog rada na antičkoj bronci, a kip je u međuvremenu bio izlagan u nekim od najvažnijih svjetskih muzeja. Njegov trajni smještaj u Muzeju Apoksiomena u Malom Lošinju zaokružio je projekt koji istodobno ima veliku arheološku, konzervatorsku, znanstvenu i muzejsku vrijednost.

Prvi susret restauratora Giuliana Tordija i Apoksiomena